

Małgorzata Rutkowska, Przemysław Kozyra

Politechnika Wrocławska

UBEZPIECZENIE SPOŁECZNE ROLNIKÓW PO WEJŚCIU POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ

1. Wstęp

Rolnicy, tak jak każdy pracujący, podlegają obowiązkowemu ubezpieczeniu społecznemu. Ubezpieczenie społeczne rolników obejmuje ubezpieczenia emerytalno-rentowe oraz ubezpieczenia wypadkowe, chorobowe i macierzyńskie. Ubezpieczeniem emerytalno-rentowym może być objęty ten rolnik i jego domownicy, którzy nie podlegają ubezpieczeniu społecznemu z innego tytułu i nie mają prawa do emerytury lub renty, natomiast w ubezpieczeniu wypadkowym, chorobowym i macierzyńskim dopuszczono możliwość dodatkowego ubezpieczenia tylko tych rolników, dla których działalność rolnicza stanowi stałe źródło utrzymania. Od 1 stycznia 1997 r. (Ustawa z dnia 12 września 1996 r., DzU nr 124, poz. 585) rolnik prowadzący jednocześnie gospodarstwo rolne i pozarolniczą działalność gospodarczą podlega tylko obowiązkowemu ubezpieczeniu rolniczemu, chyba że złoży wniosek o objęcie go ubezpieczeniem społecznym z tytułu działalności pozarolniczej.

Od 1 maja 2004 r. Polska jest zobowiązana do stosowania w obszarze zabezpieczenia społecznego rozwiązań wspólnotowych. Wyodrębnienie zabezpieczenia społecznego z całego prawa Unii Europejskiej (UE) opiera się na podobnych kryteriach, jak wyodrębnienie zabezpieczenia społecznego w poszczególnych państwach członkowskich. Prawo zabezpieczenia społecznego¹ Unii Europejskiej dzieli się na

¹ W dziedzinie zabezpieczenia społecznego obowiązują generalnie niżej podane rozporządzenia [Uścińska, Kazenas 2002]: Rozporządzenie Rady (EWG) nr 1408/71 z dnia 14 czerwca 1971 r. w sprawie stosowania systemów zabezpieczenia społecznego do pracowników najemnych, osób pracujących na własny rachunek i członków ich rodzin, przemieszczających się w granicach Wspólnoty (Dz. WE L 149 z 05.07.1971 r., ze zm.). Celem tego rozporządzenia jest wyeliminowanie niekorzystnych następstw, które mogłyby dotknąć pracownika w związku z podejmowaniem przez niego i kontynuowaniem aktywności zawodowej w różnych państwach, gdzie obowiązują różne systemy zabezpieczenia społecznego.

prawo obejmujące postanowienia traktatów, zwłaszcza traktatu rzymskiego z 1957 r., oraz na prawo wtórne, stanowione przez organy Unii. Prawo wtórne obejmuje przede wszystkim rozporządzenia, które są wiążące we wszystkich swoich częściach i obowiązują bezpośrednio w każdym państwie członkowskim.

W tabeli 1 przedstawiono grupy społeczne podlegające przepisom wspólnotowym w UE oraz zastosowanie przepisów koordynujących system zabezpieczenia społecznego w stosunku do przepisów polskich.

Tabela 1. Osoby i przepisy polskie podlegające zasadom koordynacji

Przepisom wspólnotowym podlegają następujące osoby będące obywatelami państw członkowskich Unii Europejskiej	Przepisy koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego mające zastosowanie do wszystkich polskich przepisów dotyczących
– osoby zatrudnione, – prowadzące działalność na własny rachunek, – pracownicy służby cywilnej, – studenci, – emeryci i renciści, – członkowie rodziny emerytów i rencistów, lub współmałżonkowie osób zmarłych, które były na emeryturze	– choroby i macierzyństwa, – wypadków przy pracy, – chorób zawodowych, – świadczeń inwalidzkich, – emerytur, – świadczeń związanych ze śmiercią żywiciela, – świadczeń w przypadku śmierci, – zasiłków rodzinnych

Źródło: opracowanie własne.

Pracownik migrujący nie może być w gorszej sytuacji od osoby, która całą swoją karierę zawodową odbyła tylko w jednym państwie członkowskim. Dlatego też Rozporządzeniem nr 1408/71 EWG wprowadzono zasadę sumowania okresów zatrudnienia w różnych krajach członkowskich, zachowanie prawa do świadczeń, zasady obliczania ich wymiaru i inne. System koordynacji ustanowiony w wymienionym rozporządzeniu opiera się na czterech podstawowych zasadach (Lejk-Kępka 2004):

1. **Zasada równego traktowania wszystkich obywateli państw członkowskich.**
Obywatele państw członkowskich mieszkający na terenie innego kraju UE mają te same prawa i obowiązki jak obywatele danego państwa. Oznacza to, że nie można stosować żadnej dyskryminacji ze względu np. na narodowość czy płeć. Różny wiek emerytalny w krajach UE nie jest w świetle przepisów traktatowych przejawem dyskryminacji, ponieważ każde państwo członkowskie Wspólnoty ustala wiek emerytalny według własnego uznania.
2. **Zasada stosowania ustawodawstwa jednego państwa członkowskiego.**
Ubezpieczony poruszający się po terytorium kilku państw UE podlega ustawo-

Rozporządzenie Rady (WE) Nr 859/2003 z dnia 14 maja 2003 r. rozszerzające przepisy rozporządzenia (EWG) nr 1408/71 i rozporządzenia (EWG) nr 574/72 na obywateli państw trzecich, którzy nie są jeszcze objęci tymi przepisami wyłącznie ze względu na ich obywatelstwo (Dz.Urz. WE L 124 z 20.05.2003 r., ze zm.).

Rozporządzenie Rady (EWG) nr 574/72 z dnia 21 marca 1972 r. w sprawie wykonania rozporządzenia Rady (EWG) nr 1408/71 dotyczącego stosowania systemów zabezpieczenia społecznego do pracowników najemnych, osób pracujących na własny rachunek oraz do członków ich rodzin przemieszczających się w obrębie Wspólnoty (Dz.Urz. WE L Nr 74 z 27.03.1972 r., ze zm.).

dawstwu wyłącznie jednego państwa. Oznacza to, że miejsce pracy decyduje o tym, którego kraju przepisy mają zastosowanie do osoby wykonującej pracę. Jeżeli rolnik mieszka na terenie innego państwa członkowskiego, a pracuje w innym państwie, to podlega wyłącznie jednemu ustawodawstwu – zazwyczaj ustawodawstwu państwa, w którym pracuje.

3. **Zasada zachowania praw nabytych, np. zasada sumowania okresów ubezpieczenia.** Celem tej zasady jest ochrona interesów osób, które ze względu na charakter wykonywanej pracy (mobilni pracownicy) pracują w kilku państwach członkowskich. Właściwa instytucja państwa UE uwzględni w niezbędnym zakresie okresy ubezpieczenia, zatrudnienia, zamieszkania i traktuje je tak, jakby miały miejsce w ramach ustawodawstwa stosowanego przez nią. A zatem ostateczne świadczenie emerytalne wypłacane przez KRUS będzie się składać z tzw. świadczeń cząstkowych, których wysokość zostanie określona zgodnie z zasadą proporcjonalności – *pro rata temporis*.
4. **Zasada eksportu (transferu) świadczeń.** W wielu państwach przepisy prawne przewidują wypłacanie świadczeń pieniężnych tylko na własnym terytorium. Wewnętrzne regulacje uniemożliwiają zatem wypłatę świadczeń wówczas, gdy ubezpieczony mieszka na terytorium innego państwa. Tego typu regulacja obowiązywała w Polsce przed wstąpieniem do UE. Wypłaty rolniczych świadczeń emerytalno-rentowych dokonywano ubezpieczonemu mieszkającemu za granicą wyłącznie: na rachunek bankowy w Polsce lub osobom upoważnionym do odbioru tych świadczeń i zamieszkałym w kraju. Prawa nabyte można obecnie, tj. po przystąpieniu Polski do UE, transferować do drugiego państwa członkowskiego. Nabyte świadczenia nie mogą doznać uszczerbku, tj. nie mogą być ani obniżone, ani zmienione, ani też uchylone ze względu na to, że osoba do nich uprawniona mieszka w innym państwie członkowskim niż to, które jest zobowiązane do wypłaty świadczeń.

2. Metodyka badań

Głównym celem badań była ocena funkcjonowania ubezpieczeń społecznych rolników po akcesji Polski do Unii Europejskiej. W opracowaniu zastosowano metodę opisowo-analityczną. Jako wstępne narzędzie zastosowano metodę opisową. Polegała ona na wyodrębnieniu określonego zjawiska z dotychczas znanej całości i na jego opisanie. Słowny opis przeprowadza się z informacjami liczbowymi (przykładami).

3. Wyniki badań

Ustawa z dnia 2 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz zmianie niektórych innych ustaw (DzU z 30 kwietnia 2004 r. nr 91, poz. 873), obowiązująca od 2 maja 2004 r., zmieniła część przepisów Ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (DzU z 1998 r. nr 7, poz. 25, ze zm.) – dalej *usr*. Po zmianie przepisów nadzór nad ubezpiecze-

niem społecznym rolników sprawuje minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego. Od 2 maja 2004 r. z prawa do ubezpieczenia w KRUS, zgodnie z art. 1 znowelizowanej ustawy, mogą korzystać obywatele państw członkowskich UE, którzy spełniają pozostałe wymogi ustawowe.

Przepisy rozporządzeń unijnych koordynują uwzględnianie okresów ubezpieczenia w innych państwach członkowskich oraz ich sumowanie. W przypadku, gdy ubezpieczony polski rolnik nie ma co najmniej 25-letniego okresu ubezpieczenia w Polsce, natomiast udokumentuje takie okresy w innym państwie UE, to wówczas Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS), jako instytucja łącznikowa, uwzględni wszystkie te okresy podczas ustalania prawa do emerytury. Należy podkreślić, że KRUS przyjmie wszystkie okresy, które dane państwo członkowskie traktuje jako okresy ubezpieczenia, nawet wówczas, gdy polskie przepisy stanowią inaczej. Do wyliczonej emerytury KRUS może również uwzględnić, jeśli ubezpieczony ma wystarczający w Polsce okres ubezpieczenia, okresy ubezpieczenia w innym państwie, a czasami nawet okresy zamieszkania w innym państwie członkowskim.

W Polsce emerytura rolnicza przysługuje ubezpieczonemu (rolnikowi, jego małżonkowi, domownikowi), który spełnia łącznie następujące warunki (art. 19 ust.1 usr):

- ubezpieczony osiągnął wymagany wiek: kobieta – 60 lat, mężczyzna – 65 lat,
- ubezpieczony podlegał ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu przez okres co najmniej 100 kwartałów (bez względu na płeć).

Emerytura rolnicza przysługuje także ubezpieczonemu (dotyczy tylko rolnika i jego małżonka), który spełnia łącznie następujące warunki (art. 19 ust. 2 usr):

- ubezpieczony osiągnął wymagany wiek: kobieta – 55 lat, mężczyzna – 60 lat,
- ubezpieczony podlegał ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu przez okres co najmniej 120 kwartałów,
- ubezpieczony zaprzestał prowadzenia działalności rolniczej w rozumieniu przepisów ustawy.

3.1. Zasada *pro rata temporis*

Zasada *pro rata temporis* powoduje, że emerytura jest ustalana i wypłacana w wysokościach częściowych, wynikających z proporcji okresów ubezpieczenia przebytych w danym państwie członkowskim do łącznego okresu ubezpieczenia przebitego we wszystkich państwach członkowskich. Przyznana emerytura składa się zatem z części polskiej i z części, które przysługują na podstawie ustawodawstwa innych państw członkowskich. Oznacza to, że każde państwo wypłaca emeryturę wyłącznie za okresy ubezpieczenia odbyte na swoim terenie.

Obliczanie wysokości świadczenia wymaga obliczenia dwóch kwot, tj. kwoty teoretycznej i kwoty rzeczywistej.

Kwota teoretyczna (art. 46 § 2 lit. a rozporządzenia 1408/71) – instytucja właściwa ustala teoretyczną wysokość świadczenia, o które zainteresowany mógłby się ubiegać, gdyby wszystkie okresy ubezpieczenia i/lub zamieszkania z uwzględnieniem ustawodawstw państw członkowskich, którym podlegał pracownik najemny

lub osoba prowadząca działalność na własny rachunek, zostały spełnione w danym państwie członkowskim z uwzględnieniem ustawodawstwa, które stosuje ona w dniu przyznania świadczenia. Jeśli zgodnie z tym ustawodawstwem wysokość świadczenia jest niezależna od długości spełnionych okresów, to powyższą kwotę uznaje się za kwotę teoretyczną.

Kwota rzeczywista (art. 46 § 2 lit. b, rozporządzenia 1408/71) – następnie instytucja właściwa ustala, na podstawie kwoty teoretycznej, rzeczywistą wysokość świadczenia proporcjonalnie do długości okresów ubezpieczenia lub zamieszkania, spełnionych przed wystąpieniem ryzyka zgodnie ze stosowanym przez tę instytucję ustawodawstwem, w stosunku do całkowitej długości okresów ubezpieczenia i zamieszkania, spełnionych przed wystąpieniem ryzyka z uwzględnieniem ustawodawstwa wszystkich zainteresowanych państw członkowskich.

Ogólny wzór ustalania wysokości świadczenia (Bińczycka-Majewska 1999):

$$E = \frac{T \cdot A}{C} \quad (1)$$

gdzie: E – rzeczywista kwota emerytury,

T – kwota teoretyczna obliczona na podstawie całkowitej długości okresów ubezpieczenia we wszystkich państwach członkowskich,

A – długość okresu ubezpieczenia w danym państwie członkowskim,

C – całkowita długość okresów ubezpieczenia.

Przykład

Rolnik w wieku 65 lat zgłosił, na podstawie ustawy usr, wniosek o przyznanie emerytury w Polsce. Ubezpieczony wykazał następujące okresy ubezpieczenia:

- w Polsce – 20 lat,
- w Wielkiej Brytanii – 10 lat².

Zgodnie z polskimi przepisami rolnik nie uzyska prawa do emerytury, ponieważ nie udokumentował wymaganego okresu ubezpieczenia w wymiarze co najmniej 25 lat (100 kwartałów).

W wyniku zsumowania okresów ubezpieczenia rolnik będzie mógł się ubiegać o emeryturę w Polsce. W tym wypadku KRUS zgodnie z zasadą *pro rata temporis* ustali i wypłaci część emerytury ustaloną według polskich przepisów, a właściwa instytucja z Wielkiej Brytanii wypłaci pozostałą część świadczenia pod warunkiem, że rolnik spełni warunki niezbędne do otrzymania emerytury w Anglii.

A zatem wysokość świadczenia wylicza się na podstawie art. 25 i 26 usr, zgodnie z podanymi wzorami (Golinowska 1997):

- $E = B \cdot (0,01 \cdot N + 0,95)$ – udokumentowany okres ubezpieczenia jest krótszy niż 20 lat (2)

- $E = 0,01 \cdot N \cdot B + B \cdot (0,95 - 0,005 \cdot d)$ – udokumentowany okres ubezpieczenia jest dłuższy niż 20 lat (3)

gdzie: E – emerytura,

B – emerytura podstawowa (I kw. 2005 – 562,58 zł),

² Przepisy o koordynacji stosuje się na terenie Wielkiej Brytanii (włączając obszar Gibraltaru), ale z wyłączeniem Wysp Man i Wysp Normandzkich.

N – liczba lat ubezpieczenia,
 $0,01 \cdot N \cdot B$ – emerytura składkowa,
 $d = N - 20$;

KRUS wyliczył zatem kwotę teoretyczną z 30 lat ubezpieczenia według wzoru 3.

Świadczenie emerytalne wyniesie 675,10 zł, natomiast kwota rzeczywista będzie równa 450 zł (20 lat/30 lat 675,10 zł). Pozostałą część emerytury, tj. 225,10 zł, wypłaci właściwa instytucja z Wielkiej Brytanii (w przykładzie posłużono się wyliczeniami własnymi).

3.2. Miejsce składania wniosków

Rolnik mieszkający w Polsce, który udokumentował okres ubezpieczenia wystarczający do uzyskania emerytury z KRUS oraz udokumentował inne okresy podlegania ubezpieczeniu w jednym lub kilku państwach członkowskich UE, zgłasza wówczas wniosek o przyznanie emerytury do właściwego oddziału regionalnego KRUS-u (tab. 2).

Tabela 2. Właściwy oddział KRUS przyjmujący wnioski

Oddział regionalny KRUS	Kraj z ostatnim okresem ubezpieczenia
Warszawa	Austria, Dania, Finlandia, Islandia, Norwegia, Szwecja
Tomaszów Mazowiecki	Hiszpania, Portugalia, Włochy
Częstochowa	Belgia, Francja, Holandia, Liechtenstein, Luksemburg, Szwajcaria
Nowy Sącz	Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Słowacja, Słowenia, Węgry
Poznań	Cypr, Grecja, Irlandia, Malta, Wielka Brytania,
Ostrów Wielkopolski	Niemcy

Źródło: opracowanie własne na podstawie § 4 ust. 3 Zarządzenia nr 12 Prezesa KRUS z dnia 27 lutego 2004 r. w sprawie realizacji zadań KRUS z zakresu ubezpieczenia społecznego rolników, wynikających z przystąpienia Polski do Unii Europejskiej.

Wniosek złożony w innej jednostce organizacyjnej KRUS (formularz KRUS SR-20 oraz unijny formularz E-207) (Lejk-Kępka 2004) niż wyszczególniona w tab. 2 (np. rolnik pracował w Austrii, a złożył wniosek w Poznaniu, gdzie obecnie mieszka) zostanie przyjęty i odesłany do właściwej jednostki KRUS. Rolnik, który mieszka w Polsce i stara się o przyznanie emerytury wyłącznie za okresy przepracowane za granicą, składa wniosek do KRUS-u, który następnie przekaże go do właściwej instytucji zagranicznej. Celem zastosowania powyższych zasad jest ograniczenie zbędnych formalności (np. wyjazdy rolnika za granicę w celu złożenia wniosku). Emerytury rolnicze przyznane przed wprowadzeniem ustawy usr nie podlegają ponownemu przeliczeniu, ponieważ ich wysokość nie zależała od przebytych okresów ubezpieczenia.

4. Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdza się, że głównym celem zmian jest dostosowanie polskiego systemu ubezpieczeń rolników do wymagań Wspólnoty oraz wyeliminowanie luk w systemie.

Rozporządzenie 1408/71 przewiduje obowiązek przyznawania i wypłacania świadczeń bez względu na miejsce pobytu lub zamieszkania osoby uprawnionej. Przyznane i transferowane za granicę świadczenia będą miały pokrycie w opłacanych wcześniej składkach na ubezpieczenie emerytalno-rentowe. Stosowanie w Polsce rozporządzeń wspólnotowych nałoży na właściwe instytucje łącznikowe (np. KRUS) obowiązek transferowania emerytur za granicę na wskazany rachunek bankowy. Do nowych obowiązków należeć będzie również wypłacanie i transferowanie świadczeń częściowych, tj. tych, których wysokość zostanie określona zgodnie z zasadą *pro rata temporis*. Obecnie, ze względu na krótką przynależność Polski do UE, nie ma odpowiednich danych liczbowych, obrazujących skutki finansowe dla KRUS z tytułu stosowania wspólnotowych zasad koordynacji w dziedzinie zabezpieczenia społecznego.

Literatura

- Bińczycka-Majewska T., *Koordinacja systemów zabezpieczenia społecznego w Unii Europejskiej*, Zakamycze, Kraków 1999.
- Golinowska S., *System emerytalny i reformy w Polsce*, [w:] *Systemy i reformy emerytalne. Raport końcowy projektu Phare ACE Programme 1995 nr P95-2139-R*, IPiSS, Warszawa 1997.
- Lejk-Kępka A., *Emeryt w Unii Europejskiej – realizacja prawa unijnego przez KRUS*, „Hasło Ogrodnicze” 2004, nr 4.
- Lejk-Kępka A., *Emerytura unijna*, „Hasło Ogrodnicze” 2004, nr 9.
- Rozporządzenie Rady (EWG) nr 1408/71 z dnia 14 czerwca 1971 r. w sprawie stosowania systemów zabezpieczenia społecznego do pracowników najemnych, osób pracujących na własny rachunek i członków ich rodzin, przemieszczających się w granicach Wspólnoty, Dz WE L 149 z 05.07.1971 r., ze zm. – stan prawny na sierpień 2003.
- Ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, DzU nr 7, poz. 25, ze zm.
- Ustawa z 12 września 1996 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, DzU nr 124, poz. 585.
- Uścińska G., Kazenas B., *Koordinacja polskiego systemu zabezpieczenia społecznego z regulacjami unijnymi, ekspertyzy prawne*, t. I, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2002.

FARMERS SOCIAL INSURANCE AFTER THE INTEGRATION OF POLAND INTO THE EUROPEAN UNION

Summary

Poland accession to the European Union and its future membership in the Community affects farmers social insurance. New law gives the right to keep and receive worked out rights e.g. pensions. This means that all benefits will be granted and paid to all the insured on the account of residence. A kind of innovation is transferring pension's rights abroad.